

Olti Ágoston

Osztálytalálkozó jeles meghívottakkal. Petru Groza 1947-es budapesti látogatása

A magyar történetírásban komoly hagyománya van a román–magyar kapcsolatok kutatásának. Mivel a román levéltári források csak a napjainkban lettek részben kutathatóvá, lehetővé vált a második világháború utáni párt és államközi kapcsolatoknak egy új nézőpontból való megvilágítása és a homályos momentumok újraelemzése.

A második világháború utáni magyar–román párt és államközi kapcsolatokat egyszerre jellemezte a kölcsönös szembenállás és a kapcsolatok baráti jellege fenntartásának a szükségessége. Miközben az államközi kapcsolatok kibővítését több kérdés is nehezítette (Erdély, a magyar kisebbség helyzete, a Romániában lévő magyar javak zárolása stb.), mindkét kisállam csak szemlélőként nézte az új világregd, a bipoláris világrendszer kialakulását. Ezekben a folyamatokban a térség kisállamai csak másodlagos szerepet kaptak, a diplomáciai mozgásterük folyamatosan szűkült. A mozgáster szűkülésével párhuzamosan a térségben, még ha államonként változó eltolódásokkal is, de 1944 és 1948 között végbement az egyes országok politikai rendszerének szovjetizálása és az országok szatellitálódása.

A második világháború utáni vesztes státusában¹ kellett a két országnak a belső átalakulásokkal párhuzamosan felmerülő vitás kérdéseiket megoldani. A konfliktusok megoldását, vagy legalábbis egy mindkét fél által elfogadott status quo kialakításának szükségességét erősítette, hogy mindkét kormány meghatározó ereje a kommunista párt volt, és a szövetségesek közötti ellentétek elmélyülésével arányosan jelentkezett ez, mint szovjet államérek.

A két állam mozgásterét csökkentette, hogy a békeszerződések aláírásáig (1947) csak korlátozott szuveranitással rendelkeztek, és a szovjet befolyás alatt álló Szövetséges Ellenőrző Bizottság mind a kül-, mind a belpolitikában erőteljesen éreztette jelenlétét.

¹ Mindkét ország jogilag vesztes volt, azonban az augusztus 23-i átállás sikere és a kommunista hatalomátvétel által megszerezve Moszkva támogatását Románia nemzetközi pozíciója sokkal jobb volt, mint az ugyancsak vesztes Magyarországé.

A Groza-látogatás fontosságát növeli az a tény, hogy a békeszerződések után szuverenitásukat visszanyert kelet-európai országoknak az egymás közötti viszony rendezését célzó külügyi munka első fontos lépése volt. Magyarország – Romániával ellentétben, akinek, a két világháború közötti kapcsolatrendszer felhasználva, sikerült rendezni kapcsolatait a szomszéd államokkal – nem tudta legyőzni szomszédai bizalmatlanságát. Erről számol be Rákosi Máttyás a Molotov szovjet külügyminiszterrel 1947. május 7-án folytatott moszkvai megbeszélésen: „Mind a mai napig nem sikerült jó és szilárd helyzetet teremtenünk a Duna-medencében. Jugoszlávia nem támogathat bennünket, mivel bármely felénk irányuló lépését Csehszlovákia úgy értelmezné, mint Csehszlovákia elleni lépést. Ily módon zsákutcába kerültünk. P. Groza román miniszterelnök közelgő magyarországi látogatása, amelynek célja – állítólag – a román és [a] magyar kultúra hetére tervezett rendezvények megbeszélése, nem más, mint Tildy kacérkodása² a románokkal.”³

A Groza-látogatás a magyar külpolitika számára egy kitűnő lehetőség volt arra, hogy a román miniszterelnök baráti látogatása révén kitörjön az elszigeteltségből. A találkozó időpontja is fontos volt a magyar kormány számára, hisz a kormány napirendjén (1947. május 1.) épp a csehszlovákiai magyarok áttelepítése szerepelt. A román látogatás azt bizonyíthatta volna, hogy Magyarország képes jószomszédi kapcsolatokat ápolni. A látogatás fontosságát mutatja, hogy a csehek – Groza beszámolója szerint – a látogatás előtt jegyzéket küldtek⁴, amelyben kifejtették, hogy „szilárdan tarják magukat az álláspontjukhoz, vagyis, hogy »kizavarni minden magyart Csehszlovákiából«, értésemre adva ezzel, hogy mihez kell magam tartanom Magyarországon, ha szóba kerül a kérdés”⁵. A román delegáció budapesti tárgyalásai során nem érintette a magyar–cseh kapcsolatokat. Gheorghe Tătărescu külügyminiszter, megelőzve az esetlegesen napvilágot látó találgatásokat, táviratban közölte Prágával, hogy az utazásnak nem volt semmilyen politikai tartalma, és ne tulajdonítsanak túl nagy súlyt a román miniszterelnök esetlegesen túlzott magyarbarát kijelentéseinek.⁶ Ugyanakkor a Román

2 Nem állnak rendelkezésre a látogatás előkészítésének az iratai, ezért Rákosi kijelentését nem tudjuk megerősíteni, azonban, a kezdeményezőtől függetlenül, Petru Groza román miniszterelnök nyitott volt egy budapesti hivatalos látogatás megszervezése iránt.

3 *Iratok a magyar-szovjet kapcsolatok történetéhez 1944. október – 1948. június. Dokumentumok.* Szerk. Vida István. Gondolat kiadó, Budapest, 2005, 255.

4 Az eddigi levéltári kutatás alapján a jegyzék nem áll rendelkezésünkre.

5 Vida: i. m. 268.

6 Anna Fülöp: *La Transylvanie dans les relations roumano-hongroises vues du Quai D’Orsay (septembre 1944-décembre 1947).* EDRC, Cluj, 2006, 154.

Kommunista Párt vezetői, Ana Pauker és Gheorghiu Dej azt javasolták Lucrețiu Pătrășcanunak, hogy utasítsa vissza a csehek május 1-re szóló meghívását. Azzal érveltek, hogy a csehek „szembe akarják állítani Grozával, tekintettel arra, hogy annak idején Pătrășcanu az erdélyi magyarok ellen irányuló beszédet mondott, ami megfelel a csehek politikájának. Romániának viszont nem áll érdekében magyarelles politikát folytatni”⁷.

A jugoszlávok azt szerették volna, ha a román miniszterelnök először Jugoszláviába látogatna. Groza szerint Tito aggályai abból eredtek, hogy a magyarországi útját úgy lehet értelmezni, mint „kísérletet arra, hogy egy erősen angol-amerikai befolyás alatt lévő országot részesítsek előnyben Jugoszláviával szemben,⁸ és attól is tartottak, hogy megváltoztathatom külpolitikai nézeteimet”.⁹ Groza ki is fejezte készségét, hogy a látogatás előtt két napra leutazik Belgrádba, azonban erre végül csak 1947. június 7–9-e között került sor.¹⁰

Groza az Ivan Zaharovics Szuszajkov tábornokkal, a SZEB romániai elnökhelyettesével 1947. május 7-én folytatott megbeszélésen¹¹ kifejtette látogatása célját: elérni, hogy a magyarok önként elismerjék az erdélyi kérdés végleges lezárását (a békeszerződés keretei között); megszilárdítani a kommunista párt helyzetét Magyarországon; világosan megmondani a magyaroknak, hogy Románia teljes egészében a Szovjetuniót követi, ahhoz igazodik, és javasolni, hogy egyszer s mindenkorra csatlakozzanak ehhez a politikához; csapást mérni az angol és az amerikai propagandára.

Kifejtette, hogy a látogatás legfontosabb célját elérte, a magyar kormány, a politikai pártok képviselői előtt Tildy Zoltán köztársasági elnök kijelentette,¹² hogy „a maga és a magyarok nevében Erdély kérdését lezártnak tekintti, és önként, bár fájó szívvel, elfogadja azokat a párizsi döntéseket, amelyeket e kérdésben a békeszerződésben rögzítettek”.¹³ A román kormány szá-

7 Vida: i. m. 264.

8 A jugoszláv diplomácia azt szerette volna, ha az előrehaladottabb szovjetizáltságú Jugoszláviába történt volna a román miniszterelnök első látogatása és nem Magyarországra, ahol még tényleges polgári pártok működtek, amelyek kormányzati pozíciókban voltak.

9 Vida: i. m. 268.

10 A budapesti látogatás csak a nyitánya volt a sokkal nagyobb külsőségek között és nagyobb kormánydelegáció részvételével lezajló, a „baráti” országok meglátogatását célzó hivatalos látogatásoknak (Belgrád, június 7–9.; Szófia, július 13–16.; Prága, augusztus 29).

11 Vida: i. m. 264.

12 Miután Groza az 1947. május 29-i beszédében idézte Tildyt, Henri Gauquie budapesti francia követ elküldte a Mocsáry Kollégium avatásán tartott Tildy beszéd kivonatát a Francia Külügyminisztériumnak. Valeriu Florin – Dobrinescu Ion Pătroi (ed.): *Documente franceze despre Transilvania*. Editura Vremea, București, 2001. 321–322.

13 Vida: i. m. 265.

mára fontos volt annak demonstrálása, hogy a magyar kormány elfogadja a párizsi békét.

A magyar közéletben 1946 szeptemberétől – a párizsi Békekonferencián elszünetelt területi veszteségek után – mintegy kárenyhítésként, veszteség-optimalizálásként jelentkezett a dunai föderáció terve. A tervnek a magyar közírásban nagy irodalma van, Kossuth és Jászi is foglalkozott a kérdéssel, majd a két világháború között az erdélyi baloldal vitát folytatott róla a *Korunk* hasábjain¹⁴. A világháború idején mindhárom szövetségest foglalkoztatta a Kelet-Európa-i föderációk kérdése, azonban a második világháború után kialakult békerendezés során nem került napirendre. Kezdeményezőként a háború után a kérdésben a Kelet-Európa-i kisállamok vezetői léptek fel. Ezekben a kezdeményezésekben szerepe volt a háború utáni tartós rendezés szándéka mellett annak is, hogy a hatalomra került baloldali kormányok vezetőinek a politikai szocializációjában meghatározó volt a Komintern és a Balkáni Kommunista Föderáció által előirányzott Balkáni Szocialista Szövetségi Tanácsköztársaság létrehozásáért folytatott küzdelem, és ezáltal a nemzetállami keretek leépítésével létrejövő regionális föderáció eszméje nem volt idegen az új dél-kelet-európai politikai elitektől.

A második világháború utáni föderációs törekvések azonban több lényegi különbséget mutatnak az 1944 előttiektől. Ezeket a karakterjegyeket Gyarmati György a következőkben összegzi:¹⁵

a) A föderáció eszmekörét nem a marginális erőt képviselő elsődlegesen ellenzéki, illetve emigrációban levő gondolkodók, politikusok, társadalmi-politikai irányzatok képviselték, a második világháborút követően a térségben az integráció egyes változatai a kormányzati politika részévé váltak, a nyílt és hivatalos külpolitikába szervesültek.

b) Ezúttal győztesek és vesztesek kézfogási kísérletéről beszélhetünk. Ez alkalommal mindenesetre a mellékgyőztes és mellékvesztes kisállamok hajlottak arra, hogy maguk is keressék a *de iure* (nagyhatalmi) békerendezésen túl a *de facto* megbékélés és a *regionális kisállami kollektív biztonság* módozatait.

c) A fegyvernugvást követően a peacemaker nagyhatalmak mindinkább kitapintható egymás ellen fordulása közepette egy *regionális „különbéke”* alternatíváját fogalmazták meg a társulni igyekvők a hidegháborús kontinens-szétszakítással szemben, azonban ez a fajta nagyhatalmi politika

14 A *Korunk*ban lezajlott vitához lásd: Balász Sándor: *Meddő próbálkozások*. Kriterion, Kolozsvár, 2002. 169–201.

15 Gyarmati György: Vámunió, föderáció – új nagyhatalom? *Korunk*. 2006/2. <http://korunk.org/display.php?selID=1527> [Letöltve. 2007. április.]

mögé való felsorakozás alternatívájaként megjelenő kisállami konszenzuskeresés sértette a Kreml érdekeit.

d) Ezen törekvések főként az érintett kisállamok kommunista vezéralakjainak nevéhez kötődnek – kivétel a „társutas” P. Groza –, de ettől még korántsem tűnik a föderációs gondolat képviselője Moszkvából generált, rejtőzködő ambíciónak. G. Dimitrov és J. B. Tito nevéhez már addigi életútjuk alapján is társítható volt a kommunista ideológián és politikán *belüli* „másképp gondolkodás”.

A föderáció megvalósulásának Bulgária, Jugoszlávia és Albánia esetében volt a legnagyobb esélye, itt történtek meg az ebben az irányban mutató első konkrét lépések is. A román–magyar vámunió és a határok légiesítése tekintetében Groza rokonszenves nyilatkozatai ellenére a román békeelőkészítés anyagai között egyetlen olyan ellaborátum sem található, amely a vámunió vagy bármely regionális együttműködés tervét – melyekről a miniszterelnök oly sokat beszélt – komolyan fontolóra vette volna. Gabriel Richard kolozsvári francia konzul a magyar–román viszonyt elemezve 1947. március 31-i jelentésében kifejtette, hogy a két ország erőfeszítéseket tesz, az enyhülés érdekében, hogy ezáltal előkészítsék a terepet a megbékélésre, másrészt „a két nép közötti kapcsolatokat illetően nem helyénvaló, mert gyanakvóak, érzékenyek és túl mély sebek választják el.”¹⁶ A vámunióról és a vízumok kölcsönös eltörléséről megállapítja, hogy egy időben gyakran hangoztatta a miniszterelnök, például a marosvásárhelyi és a kolozsvári beszédeiben (1946. október 20., illetve 27.), azonban ez a tervzet nem talált kedvező fogadtatásra egy külügyi tényezőnél,¹⁷ amelytől mindkét állam függ, és utána a lapok nem írtak róla.¹⁸

Magyarországon 1947 elején még nem tudatosították ezt az irányváltást, 1946 végén –1947 elején a „Dunai Munkaközösség” és ennek orgánuma, a *Köztársaság* c. lap nagy sajtókampányt indított a föderáció mellett, amelybe bekapcsolódott Szakasits Árpád is, aki bejelentette, hogy tervbe vették a Duna-völgyi államok gazdasági kerekasztal-konferenciájának összehívását. „Ez lesz a »békeutólkészítés« első lépése” szöfordulata utalás volt a párizsi tárgyalásokon ekkoriban zajló békeelőkészítésre, amit az SZDP a régió testvérpártjainak multilaterális konzultációjával vélt előmozdíthatónak.¹⁹ A párizsi békekonferencia utáni esetleges kárenyhítésről való álmodozásból a magyar kormány részleges ébredése a Groza-látogatása után következett be.

16 Dobrinescu–Pătroi: i. m. 317–321.

17 Szovjetunió.

18 Dobrinescu–Pătroi: i. m. 318.

19 Gyarmaty: i. m.

Ekkor ugyanis a több mint két éve visszatérően kinyilvánított szándékoktól eltérően elmaradt a vámuniót előkészítő lépések – eredetileg tervezett – nyilvános bejelentése.²⁰ A mellékelve közölt dokumentum tanulsága szerint a Román Kommunista Párt az utazást megelőzően megtiltotta Grozának, hogy a témáról tárgyaljon, és Groza tartotta is magát az utasításhoz.

Groza a vámunió lehetőségét nem csak a magyar diplomatáknak (Réczei László²¹, Nékám Sándor²², Sebestyén Pál²³) hanem egyes nyugati diplomatáknak is, például Burton Berry brit diplomatának is kifejtette 1946 augusztusában. Elmondta, hogy a balkáni és kelet-európai országok kapcsolatainak látványos szorosabbra fűzését tervezi, ennek érdekében a választások és a békeszerződések aláírása után az államföket meghívja Bukarestbe. Egy gazdasági uniót tervezett Ausztriától a Duna-deltáig, belefoglalva Lengyelországot is, és kevésbé egy politikai föderációt. Burry kérdésére válaszolva kifejtette, hogy beszélt erről Sztálinnal, és ő nem ellenezte ezt.²⁴ Groza már a két világháború között támogatta a föderációs törekvéseket. A háború után meg volt győződve arról, hogy az erdélyi kérdést csak a magyarokkal való kiegyezés esetén lehet tartósan rendezni, ennek érdekében jelentős engedményeket tett főleg oktatási és kulturális téren, de ezzel párhuzamosan lassan felszámolták az önálló magyar intézményrendszert. Minden valószínűség ellenére egy, a diplomáciában nagyon gyakori szereposztás történt a magyarbarát Groza és a nemzetállami érdekeket megjelenítő Dej között. A Román Kommunista Párt, amíg nem sértették a párt és a szovjet érdekeket, teret engedett Grozának, hogy eljássza a magyarbarát szerepet, amelynek része volt a vámunióról és a határok spiritualizálásáról szóló diskurzus. Azonban 1947 elején megváltozott a nemzetközi helyzet, és a hidegháborús szembenállás jegyében megtiltották a vámunió propagálását. Vasile Luca pénzügyminiszter, a Román Kommunista Párt nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó egyik legbefolyásosabb politikusa 1947. májusában a regionális együttműködési törekvéseket a világháború idején felmerült churchilli elképzelések egyenes ági leszármazottjának tartotta, ami – szerinte – egyik rafináltan tovább éltetett változata a Nyugat szovjetellenes machinációinak.²⁵

20 Uo.

21 Lipcsey Ildikó: Réczei László feljegyzései 1945. márciusi romániai megbeszéléseiről. *Történelmi Szemle*, 1984/ 4, 617–627.

22 Fülöp Mihály – Vincze Gábor (szerk.): *Revízió vagy autonómia. Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéről*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998, 72–76, 167–169.

23 Fülöp Mihály: A Sebestyén misszió. Petru Groza és a magyar–román határkérdés. *Tanulmányok Erdély történetéről*. Szerk. Rácz István. Csokonai, Debrecen, 1998, 195–211.

24 Dorin Liviu Bítfoi: *Petru Groza ultimul burghhez. O biografie*. Compania, București, 2004, 387.

25 *Igazság*, 1947. május 22.

Groza ellentmondásos magyarságpolitikája és egyáltalán ellentmondásos személyisége még nincs részletekbe menően feltárva, de a román kormány külpolitikájáról megállapítható, hogy a látványos gesztusok ellenére (Groza-látogatás, Dinnyés Lajos miniszterelnök bukaresti útja) a román pártvezetés bizalmatlansága továbbra is fennmaradt az esetleges magyar revíziós követelések miatt, és ezért szomszédjától teljesen elzárkózott. A román kommunista vezetés a két ország barátsága előfeltételének tekintette, hogy a hivatalos Magyarország szüntesse meg érdeklődését az erdélyi magyarság iránt.²⁶

A továbbiakban Emil Bodnăraş feljegyzését közlöm Petru Groza miniszterelnök 1947-es magyarországi látogatásáról. A feljegyzésnek nincs címzettje, azonban valószínűsíthetően Gheorghiu-Dej (aki a dokumentumon lévő kézzel írt szöveg szerint meg is kapta) és a Szovjetunió képviselői számára készült. A dokumentum fontosságát Bodnăraş²⁷ személye is növeli, aki nemcsak a román kommunista párt egyik vezető személyisége, hanem a szovjet titkosszolgálatok egyik bizalmasa, és ebben a minőségében egyrészt jelentéseket készített a legfelsőbb pártvezetőségről is, másrészt első kézből értesült az éppen aktuális moszkvai „pártvonalról”. A feljegyzésbe foglaltak és a látogatás lefolyása ismeretlenek a nagyközönség előtt, habár mind a román²⁸, mind a magyar²⁹ sajtó részletesen tudósított a látogatásról. A tudósítások nem tesznek említést a látogatás körüli magyar várakozásokról, sem a Dunai konföderációs tervek elutasítása által keltett csalódás-

26 Fülöp-Vince 2006. 8.??? – hiányoznak a könyvészeti adatok.

27 Emil Bodnăraş (1904–1976). Ukrán és német szülők gyereke, a Román Kommunista Párt egyik legkomplexebb személyisége. A román hadsereg tisztjeként dezertált a Szovjetunióba. A harmincas években tért vissza, és több feladatot sikeresen elvégzett a szovjet katonai hírszerzés számára. Elfogják és a bebörtönzik, a börtönben közeli viszonyba kerül Gherghiu-Dej-zsel. 1943-ban kiengedik, szabadulása után részt vesz Fóris István RKP főtitkár lemondatásában és felügyelet alá helyezésében (1944. április 4). Dej börtönből való szökéséig Contantin Părvulescuval és Iosif Rangheţ-cel vezetik a pártot. 1945 és 1947 között a Minisztertanács Elnöksége mellett működő SSI-Különleges Hírszerző Szolgálat vezetője. Hatalmas befolyásának a forrása a szovjet szolgálatokkal való közvetlen kapcsolat volt. Később hadügyminiszter és tábornok lesz, több fontos funkciót töltve be a Dej korszakban. Dej halála után paktumot kötött Ceauşescuval, amelynek értelmében az alárendeltségért cserében továbbra is fontos funkciókat tölthetett be. Nevezetes volt a kitűnő intelligenciájáért és a puritán életmódjáért. – Vladimir Tismăneanu: *Stalinism pentru eternitate. O istorie a comunismului românesc*. Polirom, Iaşi, 2005, 292–293.

28 *Scântea*, 1947. április 30, május 1, 5, 7.; *Frontul Plugarilor*, 1947. május 8, 9.

29 *Kis Újság*, 1947. május 3, 4, 6, 7.; *Népszava*, 1947. május 3, 4, 8.; *Szabad Szó*, 1947. május 3, 4.

ról. Nagy Ferenc szerint „a kulturális kapcsolatok után következnie kell a politikai és gazdasági együttműködésnek is.”³⁰ A román sajtóban egy hasonló kijelentést idéznek Petru Groza román miniszterelnöktől: „a kulturális közeledés megteremti a gazdasági együttműködés lehetőségét, amely a maga során éreztetni fogja a hatását politikai téren.”³¹ A két nyilatkozat jól mutatja a két miniszterelnök közötti szemléletbeli különbséget a két ország közötti kapcsolatok elmélyítését illetően. A román küldöttség mind a román, mind a magyar sajtóban kihangsúlyozta a kultúra szerepét a népek közötti barátság megerősítésben. Petru Groza szerint „a két népet mindig érdekek állították szembe, és ez azért volt lehetséges, mert nem ismertük egymást, a megismerésnek a műveltség, a kultúra, a zene a legalkalmasabb eszközei.”³² A román miniszterelnök pártjának, az Ekésfrontnak a lapja a két nép közötti barátságának a hangoztatása mellett fontosnak tartotta kiemelni Nagy Ferenc magyar miniszterelnök nyilatkozatát, miszerint: „Magyarország az erdélyi kérdést végleg megoldottnak tekinti.”³³

A közölt dokumentum román nyelven írógéppel készült. Az irat szövegét minden változtatás nélkül, saját fordításomban közlöm. A dokumentumok azon részeit, amelyek nem olvashatók, illetve saját megjegyzéseimet szögletes zárójellel jelöltem. A személy- és helységneveket a helyes formájukban adom meg. A dokumentumnak eredetileg nem volt címe. Az iratot eddig nem publikálták. Lelőhelye: Arhivele Naționale Istorice Centrale, București. Fond. CC al PCR Secția Relații Externe. 12/1947. dosszié. 1–19. f.

30 *Népszava*, 1947. május 4.

31 *Scânteia*, 1947. május 5.

32 *Népszava*, 1947. május 4.

33 *Frontul Plugarilor*, 1947. május 8.